

Kutsal Metinleri Anlamada Mitolojinin Rolü

Dursun Ali TÖKEL*

Atf/©: Tökel, Dursun Ali (2009). Kutsal Metinleri Anlamada Mitolojinin Rolü, Milet ve Nihal, 6 (1), 165-193.

Özet: Kutsal metinleri anlamak için o metinlerin kendisine indiği toplumların inançlarını bilmek şarttır. Bu inançlar genel olarak mit dediğimiz olağanüstüye dayalı fikirlere gönderme yaparlar. Bu mitleri bilmediğimiz zaman kutsalın da neyle mücadele ettiğini anlamamış oluruz. Bu yazıda, kutsal metinlerin daha iyi anlaşılması ve yorumlanması için mitolojik bilginin nasıl bir rol oynadığı araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, Kutsal Metin, Anlama, Kıssa.

Mitoloji alanındaki yoğun çalışmalar, Batı'da 18. yüzyılda başlamış, 19. yüzyılda bu çalışmalar muazzam boyutlara ulaşmış; en başta din ve sanat olmak üzere mitolojinin insan hayatındaki rolü üzerine pek çok incelemeler yapılmıştır. Renan, o yıllarda mitoloji ile ne arandığı ve mitolojik çalışmaların öneminin ne olduğu sorusuna şöyle bir cevap veriyor: "Filoloji ve karşılaştırmalı mitoloji bizi, böylece, tarihsel metinlerin ötesine ve hemen hemen insan bilincinin kökenlerine götürürler."¹ Mitolojiyle ilgili tanım, tarif ve izahları, ez-cümle, körlerin fili tarifine benzetebiliriz. Herkes mitolojinin ne olduğuyula değil, kendisinin ne aradığıyla ilgilenmiş, tabii bununla birlikte pek çok tanım çıkmıştır. Fakat ortak olan nokta-

* Yrd. Doç. Dr., OMÜ Fen – Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

¹ Maurice Olender, *Cennetin Dilleri Tanrısal Bir Çift: Ariler ve Samiler*, (Çev: Nevzat Yılmaz), Dost Yay., İstanbul 1998, s.114.

lardan biri, mitlerin ilkel veya semavi dinlerle çok yakın ilgisinin olduğudur.

Tylor'a göre mitoloji ilkel bir felsefedir, Max Müller ve Spencer'e göre ise birer dil hastalığıdır. Bultmann'a göre mitler "aşkınlığın insan hayatına girişidir". Freud'a göre ilkel insanın şuuraltıdır ve mitler karşısında, hasta birinin başında durur gibi durmak gerekir. Mitler konusunda büyük araştırmalar yapan Lévi-Strauss, araştırmaları sonucunda, mitleri ortaya koyan insanın ilkel olmadığını, onun da en az batılı insan kadar 'beyinli' olduğunu söylemesiyle Batıda büyük tartışmalar çıkmıştır. Edith Hamilton Mythos'un dinle doğrudan doğruya hiçbir ilgisinin olmadığını söylerken², Richard Chase, hemen hemen bütün yazarların ilk çağlarda mit ve dinin birbirinden ayıramaz derecede aynı şey olduğu kanâatini taşıdığını ifâde eder.³ "Hume ve Lang gibi araştırmacılar mitle dinin arasında büyük bir husumetin olduğunu ve mitin büyük bir kısmının din karşıtı olduğunu söyler."⁴ Malinovski ise dinle efsâne arasında daha değişik bir benzerlik kurmakta ve bir Hristiyan için, Adem'in cennetten indirilmesi, insanlığın kurtuluşu için Hz. İsa'nın kendini feda etmesi ne anlama geliyor ve onu ne kadar derinden etkiliyorsa, efsânelerin de ilkel insanı o derece etkilediğini söylemektedir: "Bizim bu tür bir kutsal hikâyemiz nasıl ibadet ve âyinlerimizde, ahlâklılığımızda yaşıyor, nasıl imanımıza tesir ediyor, fiil ve hareketlerimizi kontrol altında tutuyorsa, vahşinin efsanesi de onun için aynı şeyleri yapmaktadır."⁵

Mitleri, ilahi tebliğin bir vasıtası olarak kullanmak mümkün mü? Yani biz mitlerle dinlerin insanlığa getirmek istediklerini anlatabilir miyiz? Maurice Olender, ünlü oryantalist Goldziher'in Yahudilik için bunu yaptığını söylüyor: "Mitler yoluyla, İslam uzmanı bu Macar Yahudisi, çağının Hristiyan belleğini, yüzyıllar

² Edith Hamilton, *Mitologya*, (Çev: Ülkü Tamer), Varlık Yay., İstanbul 1974, (3. Baskı), s.5.

³ Richard Chase, "Myth as Literature", *Myth and Method -Modern Theories of Fiction* Edited by James E.Miller, Jr.; University of Nebraska Press, 1960, s. 127.

⁴ Chase, "Myth as Literature", s.140.

⁵ Orhan Türkoğlan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, Birleşik Yay., İstanbul 1997, s. 200.

boyunca İbranilerin donmuş tanıklar olmadıklarını, yalnızca tanrısal bir bildirimden açıklayıcıları olduklarını kabul etmeye çağırır.”⁶

Mitlerin ortaya çıkışıyla ilgili olarak ileri sürülen dört teoriden biri, *Scriptural Theory* adını taşımaktadır. Bu teoriye göre, bütün mitolojik anlatılar, kutsal kitapların anlatılarından ortaya çıkmıştır, her ne kadar gerçek olaylar bozulmuş ve kimlikleri gizlenmişse de Herkül Samson’un; Arion Yunus Peygamber’in bir karşılığıdır.⁷

Esasında çok yoğun bir şekilde, mitoloji okuyan bir kişi, eğer kutsal metinlere de vakıfsa, bunlar arasındaki ilişkiye şaşırması mümkün değildir. Hemen hemen büyük milletlerin mitolojilerinde anlatılan önemli hikâyelerinin hepsinin kutsal kitaplarda anlatılan hikâyelerle önemli ve derin ilişkisi vardır. Şüphesiz bu kutsal kitapların başında Tevrat gelmektedir. Yahudilerin tarih boyunca hemen hemen dünyanın her tarafına sürülmüş olması, dinlerine çok sıkı bir şekilde bağlı olmaları, kitaplarına çok önem vermeleri, bu hikâyelerin hemen her yerde yayılmasına sebep olmuştur denebilir. Mesela Firdevsî’nin Şehnâmesi’ni okuyanlar, bu eserdeki anlatılarda yer alan pek çok hikâyede Feridun ile Nuh; Keykâvus ile Nemrut; Siyavuş ile Yusuf peygamber arasındaki derin benzerlikleri hemen fark edecektir.⁸ Sadece bir örnek olmak üzere Siyavuş-Yusuf mukayesesinden bir iki satır vermek istiyoruz: Sudâbe ile Siyavuş arasındaki karşılıksız aşk ilişkisi, aynıyla kutsal kitaplarda anlatılan Yusuf kıssasına benzemektedir. Siyavuş da Yusuf gibi, o güne kadar eşi benzeri görülmeyen, görenlerin aklını başından alan olağanüstü bir güzelliğe sahiptir: “*Kutlu bir çocuk doğdu. Artık, tahtını göklere kadar yüceltebilirsin. / Bütün yeryüzü, bu çocuktan bahsetmeye başladı. Şimdiye kadar, böyle güzel saçlı yüz hiç kimsede görülmüş değildir*” Keykâvus bir yerde Siyavuş’u överken de onun bu güzelliğine işâret edilir: “*Tanrı seni öyle yaratmış ki, tanım tanımasın, kim görse sana âşık oluyor*” Sudâbe ağzından da aynı övgüler yapılmaktadır: “*... yüzün bir peri yüzü gibi pırıl pırıl /*

⁶ Olender, *Cennetin Dilleri*, ss. 163-164.

⁷ Daha geniş bilgi için bkz: Thomas Bulfinch, *Bulfinch’s Mythology*, The Modern Library, New York (?), ss.240,241,242.

⁸ Bu benzerlikler için bkz: Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unuslar: Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ yay., Ankara 2000. ilgili madde başlıkları.

Seni uzaktan görenlerin hepsi, kendisini kaybedip sana âşık oluyor” Yusuf gibi Siyavuş da başka diyarlarda büyür. Yusuf bir kuyuda bulunarak şehire getirilmişti, Siyavuş’un hikâyesinde ise Siyavuş’un annesi ormanda bulunarak Keykâvus’a getirilip verilmiştir. Yusuf vatanından uzakta, Mısır’da ailesine duyduğu özlemler içinde yaşar, Siyavuş da gurbet ellerde, vatanına hasret bir hâlde, bir nevi sığıntı olarak Turan ilinde yaşamak zorunda kalır. Vezirin karısı, büyük bir sevgiyle Yusuf’a âşık olur ve ondan kâm almayı diler, fakat Yusuf buna asla yanaşmayacağını, efendisine ihanet etmeyeceğini söyler. Keykâvus’un karısı Sudâbe büyük bir tutkuyla Siyavuş’a bağlanır ve ondan kâm almak ister Siyavuş bunu şiddetle reddeder ve aslâ ihânet etmeyeceğini söyler: “Yeryüzünün sahibi olan Tanrı beni şeytan’ın şerrinden korusun! / Ben, şeytana uyup da babama ihânet edemem” Aşkına karşılık alamayan Vezirin karısı (Zeliha) bağırıp çağırarak ileri atılır ve Yusuf’un gömleğini arkadan yırtar. Bu feryatları duyan herkes oraya toplanır. Sudâbe bir türlü Siyavuş’u ikna edemeyince bağırıp çağırmaya başlar ve Siyavuş üzerine saldırır, bu bağırımlar üzerine herkes oraya toplanır. “Siyavuş çıkıp gidince, Sudâbe elleriyle elbiselerini baştan başa yırttı; tırnaklarıyla da yanaklarını didik didik etti / Sonra da avazı çıktığı kadar bağırımaya başladı. Sesi harem dâiresinden sokaklara kadar duyuldu / Bunun üzerine sarayda herkes birbirine girdi...”⁹ kültürler, anlatılar, mitsel hikâyeler, efsane ve menkıbeler, başka kültürlerde yer alan benzeri anlatı formları böylesi bir kıyas gözüyle ayrıca incelenmelidir.

Kaynak Meselesi

Tevrat ve İncil ihtiva ettiği iddia edilen mitolojik göndermeler açısından değişik incelemelere tabi tutulmuştur. Tabiidir ki iman sahibi bir insan kutsal kitabında mitolojik öykülerin var olduğu iddiasını temelden reddedecektir. Tevrat’a ve İncil’e acaba mitolojik kıssalar bulaşmış mıdır; bu metinler tanrısal kattan geldiği safılığı korumakta mı yoksa insan müdahalesi sonucu değişik mitsel figürlerle karışmış mıdır? Pek çok araştırmacıya göre bu sorunun cevabı “evet”tir; yani Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid fazlasıyla mitolojik öykülere bulaşmış durumdadır ve bunlar muhakkak ayıklan-

malıdır: 1941’de Protestan ilahiyatçısı Rudolf Bultmann’ın Hıristiyanlık dinini “mitolojik unsurlardan ayıklama problemi”ni yeniden gündeme getirmesi ve bu tartışmalara önemli bir örnektir. “Bultmann’ın ortaya koyduğu problem şudur: Kerygme (Hıristiyanî tebliğ) in temel niteliği ve özü, esas mesajı, eskimiş dünyanın bir kavramıyla takviye eden, bu mitolojik tabaka ve örtüden nasıl kurtulacak?”¹⁰ “Yeni Ahit’in genelinde olduğu gibi İsa’nın öğretisinde de önceden varsayılan dünya kavramı mitolojiktir.”¹¹ Bultmann tabiat bilimini Yeni Ahit’in sahip olduğu mitolojiye meydan okuma olarak kabul ediyor.¹²

Esas soru şudur: Kutsal kitaplardaki metinlerle Mitolojik veya arkaik metinler çok büyük bir benzerlik gösterdiğine göre acaba kim kimden etkilenmiştir? Joseph Campbell gibi araştırmacıların çoğu kutsal metinlerin mitolojilerden etkilendiği kanaatinde dirler. Hatta Campbell, kitaplarının genel adını *Tanrının Maskeleri (The Mask of God)* koyarak bu fikrindeki ısrarını göstermiş olmaktadır. Kendisini “dindar bir ateist” olarak nitelendiren Arnulf Zitelmann kendilerine *Hıristiyan vahyinin biricikliğinin* öğretildiğini ve bundan daha sonraları kuşkuya kapıldığını anlatıyor ve bunu da arkaik bazı metinlerle kendi kutsal metinlerinin çok fazla benzerlik göstermesine bağlıyor: “Yaşlı Usta (Çinli bilge Lao’dan bahsediyor DAT),

¹⁰ Garaudy, Roger, *Afarozdandan Diyaloğa*, (Çev: Prof. Dr. Sadık Kılıç), Birey Yay., İstanbul 1996, s.23.; ayrıca anı konuda şu makaleye bakılabilir: Rudolf Bultmann, “İsa’nın Mesajı ve Mitoloji Problemi” (Çev: Cengiz Batuk), *Dinbilimleri*, <http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt4/sayi3/makale/bultman.pdf>, s. 191.

¹¹ Bultmann, “İsa’nın Mesajı ve Mitoloji Problemi” s. 187.

¹² Rudolf Bultmann, “Yeni Ahit ve Mitoloji: Yeni Ahit’in Mesajındaki Mitolojik Unsurlar ve Onların Yeniden Yorumlanması Problemi”, (Çev: Cengiz Batuk), *Dinbilimleri*, <http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt6/sayi4/makale/bultmann.pdf> s. 322., Müslüman arasında da inanç dairesine giren bazı konularda, mitolojik arındırmaya girişen bilginler olmuştur. Bir misal olmak üzere Annemarie Schimmel’in aktardığı örneği vermek istiyorum: “Reform yanlısı Hintli Müslüman şâir hali (ö.1914) mevlit edebiyatını mitolojik unsurlardan arındırmayı amaçlayan üstadı Sir Seyyid Ahmed Han’ın ilk yazılarının izinden giderek şu şiiriyle İran’da yıkılan saray ve mabetler efsanesinin ne anlama geldiğini açıklamaktadır:

Ateş tapınağının ateşi söndü,

Putların mabedi yıkıldı:

Düalizm kayboldu,

Teslis şimdi yıkılmakta.”¹²

bana asla yabancı gelmedi. Daha ilk büyüdüğüm Hıristiyanlıkta aralarında bağlantılar gördüm. İsa'nın Dağ Vaazı'nın mesajı 'düşmanlarınızı sevin' idi. Laotse'de şunu okumuştum: 'İyiye karşı iyiyim, kötüye karşı da, çünkü iyi olan doğası gereği iyidir.' Birisi sana tokat atarsa diğer yanağını uzat! Hıristiyanlığın bu temel kuralını da buluyordum Laotse'de: 'Eğer pes edebilirsen güçlüsün.' Ve: 'Kötüye iyilikle karşılık ver. Tao Te King ile İncil arasında buna benzer pek çok paralellik var. O halde İsa'dan Yüzlerce yıl önce İsa'nın kendisini tanıyacağı bir gelenek vardı. Bu, bizim özel ve biricik Hıristiyan vahyi düşüncemizde bambaşka bir ışık yakıyor."¹³

Halbuki kutsal metinlerle arkaik veya mitolojik metinlerin benzerlik göstermesi onların birbirlerinden aşırma yaptığı anlamına gelmez, tam tersine kaynaklarının aynı olduğu anlamına gelir. Olaya vahiy boyutundan bakıldığından vahyin kaynağı birdir. Eğer olaya vahiy boyutundan bakılmayacaksa hakikat her yerde aynıdır. Yani Tao'un, "Kötülüğe iyilikle karşılık ver", "pes edersen güçlüsün", veya Hz. İsa'nın karşımızdakini kırmayacak derin bir hoşgörüsüyle davranılmasını istemesi yahut da Hz. Muhammed'in "gerçek pehlivan öfkesini yenendir" sözü arasında evrensel doğrular prensibi açısından benzerlikler olması normaldir. Zira aksi davranışlarla insan mutluluğuna eremez, sorunlarını çözemez.

Farklı coğrafyalarda, çok farklı zamanlarda, farklı kişilerin aynı hakikatleri dile getirmeleri; farklı coğrafyalarda, farklı zamanlarda pek çok peygamberin gelmesiyle açıklanacağı gibi, düşüncelerin kıtalar arası yolculuğuyla da açıklanabilir. Mitolojik metinleri okurken dikkat çeken noktalar, bunların kutsal anlatılarla çok sıkı bir benzerlik göstermesi, ister Yahudiler gibi gezgin milletlerin, isterse adı bizce bilinmeyen peygamberlerin anlatmaları olsun, *mitlerin kutsal vahyin bozulmuş bir şekli olduğu fikri* ağır basmaktadır.

Kutsal Metinleri Anlamada Mitolojinin Rolü

Şüphesiz kutsal metinler bir millete, bir insan topluluğuna iniyordu. Ve her kutsal metin, inmiş olduğu milletin tevhit düşüncesine

¹³ Arnulf Zitelmann, *Dünya Dinleri*, (Çev: Nafer Ermiş), İnkılap Yay., İstanbul 2003, s. 31-32.

karşı olan fikirlerine meydan okuyordu. Bu Kutsal metinler, şirazi kaymış, düzeni ve varlığı tamamen bozulmuş, hakkı ve hakikati unutmuş insanları adalete ve hakka çağırarak için iniyordu. O halde bu milletlerin fikirleri neydi? Bugünkü tabirle soracak olursak, mitolojileri nelerden ibaretti? Diğer milletlerin mitsel açıdan kaynakça pek çok malzemesi olmasına rağmen maalesef araştırmalarımız esnasında, Kur'an'ın inmiş olduğu Arap toplumunun mitolojisiyle ilgili fazla bilgi bulamadık. Eğer bu mitolojik bilgiler derin ayrıntılarıyla ortada olsa birçok konu daha net olarak ortaya konabilir kanaatindeyiz.

Batılı araştırmacılar, Tevrat ve İncil'i mitolojik metinler açısından didik didik etmişler ve onda pek çok mitolojik anlatı izleri bulmuşlardır. Hemen hemen büyük bir çoğunluğunun fikirleri, kutsal kitapların pek çok hikâyeyi mitolojilerden aldığı kanaatinde dirler. Mesela Bratton Sümer mitolojisinde, Âdem hikâyesinin en önemli unsurlarından biri olan yılan motifini, Sümer kalıntılarıyla açıklamakta ve Tevrat'la olan benzerliğe işaret etmektedir: "Bu ikisi arasındaki bağlantı, ilk Sümer kap kaçaklarındaki yılan teması ile de oldukça makul görünüyor. Efsânedeki tezin tipik bir ifadesinde bir yılanı hayat ağacının bekçiliğini yaparken görüyoruz. Bir diğerinde yılan, bir kadının gerisinde durur. Bir üçüncüsünde de oturmuş vaziyetteki bir kadın ve erkeğin arasında hayat ağacı ve kadının gerisinde de bir yılan görülür. Bu, bir Sümer efsânesinde yılanlarla bitkiler arasındaki bağlantıyı ve kadının baştan çıkarıcılığını işaret ediyor. İbrani (Yahudi) efsânesinde, bilgi ağacının yasaklanmış meyvesinin yenmesi ve onun, günahın başlangıcı olduğu tarzında yorumlanmasının *Adapa* efsânesinden alındığı sanılıyor."¹⁴ Hayat ağacı, bunun altında bir kadın ve bir adam, ötede bir yılan motifinin görüldüğü ve kadının adamı aldatarak yasak meyveyi yemesinin işlendiği *Adapa* Mitos'unu, Tevrat'taki hikayeden de daha önceye almış ve Tevrat'taki, insanın cennetten çıkış hikâyesinin orijininin Sümer mitolojisinde olduğunu, Tevrat'ın bu hikâyeyi buradan aldığını söylemiştir. Bratton,

¹⁴ Fred Gladstone Bratton, *Yakın Doğu Mitolojisi*, (Çev: Nejat Muallimoğlu), M.Ü.İ.F.Y., İstanbul 1995, ss.52-53.

Sümer mitolojik hikâyesiyle Tevrat'taki hikâyenin, cennet tezleri, yılan tarafından aldatılma ve cennet'ten kovulma motifleriyle aynı karakteri taşıdığını, Sümer mitolojisinde bir bahçe içinde görülen insanın 'iyi ve kötü bilgi ağacının meyvesini yemekten men edildiğini' hatırlatarak, Tevrat'ta da aynı unsurun olduğunu söylemektedir. Her iki anlatıda da insan cennetten kovulur, bundan sonra acı ve ıstırap insanlığın kaderi olur. Bratton, bu iki hikâyeyi karşılaştırdıktan sonra şu kanaate varmaktadır: "Bu efsânenin orijininin Sümer hikâyelerinde bulunduğu anlaşılıyor."¹⁵

Bratton'un, Sümer mitolojisiyle Tevrat arasındaki benzerlikler hususunda söylediklerinin bir kısmı doğru olsa da (bilhassa yılan meselesinde) bu görüşe tamamen katılmak mümkün değildir. Zira, o zaman Kur'an'daki Âdem efsânesini de Sümer mitolojisine bağlamak gerekecektir, ki bu bizi birçok problemle karşı karşıya bırakır. Aslında burada sorulması gereken soru şudur: Bir an için Tevrat'taki Âdem kıssasının Sümer mitolojisinden alındığını kabul edelim. Peki Sümer mitolojisi böylesi bir anlatıyı nereden almıştır; onun anlatısının orijini nedir? Bu soru, araştırmacıların "ilk insan" meselesindeki fikirleriyle yakından ilgilidir ve gayet tutarlı bir cevabı da vardır. Kanaatimize göre Âdem yeryüzüne geldiğinde hiç şüphesiz çok derin bir özlemle çıkarıldığı cenneti özliyordu. Belki de çocuklarına -muhtemel ki bazı sorular karşısında- niçin cennetten çıkarıldıklarını, buna nelerin sebep olduğunu anlatıyordu. Bu anlatıların nesilden nesile aktarılmadığını kim söyleyebilir? Sümerliler de Âdem'in neslinden olduğuna göre, onların da bu

¹⁵ Bratton, *Yakın Doğu Mitolojisi* s. 53. Aslında, Sümer mitolojisindeki hikâyenin, tamamen kutsala karşı bir başkaldırı örneği taşıdığı apaçık meydandadır. Bu hikâyenin kahramanı Adapa, tıpkı Promete gibi, tanrı tarafından potansiyel bir tehlike olarak görülen bir varlıktır. Anlatıdan anlaşıldığı kadarıyla Adapa ne insandır, ne de tam bir tanrı. İkisi arası bir varlıktır. Cennetten kovulma sebebi ise çok enteresandır. "Adapa çok hırslı bir kimse olduğundan, onun yaratıcısı Ea da, Adapa'nın başarılarından ve çok fazla bilgi edineceğinden korktuğundan, Adapa'nın cennetin kapısından atılıp alelâde bir faninin sıkıntı ve mihnet içindeki hayatını yaşamasına sebep oldu." (Bratton, s.52). görüldüğü gibi, kutsal kitaplarda Âdem'in cennetten çıkarılış sebebi kendi günahyken, Adapa mitolojisinde insanın kovuluş sebebi, onun tanrı tarafından potansiyel bir tehlike olarak görülmesi anlayışıyla izah edilmektedir. Daha geniş bilgi için bkz: Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar: Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yay., Ankara 2000.

hikâyeleri atalarından -dolayısıyla Âdem'in çocuklarından- dinlediğine şüphe yoktur. Tabii ki yüzyıllar boyunca bu hikâyeler içine bazı değişik ve yakıştırma rivâyetler de karışmış olabilir. Eğer Sümerliler Âdem'den önce yaşasaydılar, bu hikâyenin orijininin Sümer mitolojisi olduğu söylenebilirdi. Hikâyesi kendi başından geçmiş bir insandan yüzyıllar sonra yaşayan bir milletin anlatısı, nasıl bu hikâyenin orijini olabilir?

Sümer mitolojisinin Tevrat'taki hikâyeden daha eski olmasının bir diğer sebebi ise, Tevrat'tan önceki kutsal metinlerin varlığıyla da açıklanabilir. Zira, her ne kadar batılı pek çok araştırmacı kabul etmese bile Tevrat'tan önce de kendisine kitap inen peygamberler vardı. İslam inancına göre *suhuf* adı verilen bu kitaplar da vahiy taşıyan kitaplardır. "Sahîfe kelimesinin çoğulu olup "sayfalar" anlamına gelen "suhuf", Peygamberlerden bazılarına verilen küçük kitapçıklara, risalelere denir. Kur'ân'da Hz. İbrahim ve Hz. Musa'ya sayfalar verildiği bildirilmektedir (Necm, 53/36-37; A'lâ, 87/14, 19). Ebû Zer'den yapılan bir rivayete göre; Hz. Adem'e 10, Hz. Şit'e 50, Hz. İdris'e 30 ve Hz. İbrahim'e 10 olmak üzere peygamberlere toplam 100 sayfa verilmiştir"¹⁶ Bu kutsal kitaplarda da Âdem'in Cennet'ten çıkış hikâyesi anlatılmış olabilir. Her halükârda, Âdem'in Cennet'ten çıkış hikâyesinin orijini Sümer mitolojisi olamaz. Zira Âdem, Sümerlilerden çok önce yaşamıştı. Ve anlatılan olaylar da onun başından geçmişti.

Bütün bunlardan anlaşılan şudur: Kutsal metinlerin anlaşılması için, metinlerin oluştuğu devrin mitolojik anlatılarının ve tabii ki bunun aksi olarak da mitolojik öykülerin tam olarak anlaşılması için de kutsal metinlerin çok iyi bilinmesi gerekmektedir. Aşağıda vereceğimiz bazı örnekler konuyu daha anlaşılır kılacaktır kanaatindeyim. Örnekleri mümkün olduğu kadar Kur'an ayetlerine müşriklerin itirazlarından vermeye çalışacağım. Yani müşrikler, putperestler neden bazı konuları anlamıyorlardı; bugün bizler bazı ayetleri niçin anlamıyoruz, daha iyi anlamamız için mitolojik çağların anlatılarından yararlanabilir miyiz?

¹⁶ <http://www.diyaset.gov.tr/turkish/basiliyayin/dinikavramlaroku.asp?id=1723&harf=S.18.08.2009>.

Niçin İtiraz Ediyorlardı?

Allah'ın mutlak birliği, her şeye kadir olması, doğmamış, doğurulmamış olması, ve daha pek çok sıfat-ı ilâhî müşriklerce anlaşılamiyordu. Çünkü onların tanrı inançları veya zihni süreçleri yahut da *mitolojik inançlardan* gelen saplantılar yüzünden bu tür bir *teklifi* ve *mutlaklığı* algılayamiyordu. Bütün Ortadoğu'nun, hatta bütün dünyanın, çok tanrılı dinlerinde birden fazla tanrı vardı. Hemen her unsurun -rüzgar, deniz, aşk, tahıl, hasat, savaş, barış, bahar, içki, eğlence- bir tanrısı vardı ve bunlar iş bölümü yapmışlardı. Hepsinin tepesinde bir tanrı vardı. Yunanlılarda Zeus, Romalılarda Jüpiter, Sümer-Akkad'da Anu, Mısır'da Re (Ra), Ugarit-Kenan'da El, Hitit'lerde Anu vs. bu tanrı fikrinin olduğu bir ortamda tek tanrı fikrinin anlaşılması da elbette düşünülemez. Tanrıların tanrısı olarak nitelenen tanrının durumu neydi peki? O her şeye kadir miydi? Elbette hayır!

Gerçek manada mitolojiyi anlamadan tam olarak bugünkü dünyasal bölüşüm de anlaşılabilir. Bugün dinler tarihi ve insanlık tarihi olduğu kadar, mitoloji tarihinin seyri ve gelişimi de ancak batıların araştırmalarıyla bilinmektedir. Tabii ki bu durum, anlatıları anlamada tasarruf hak ve salahiyetinin de Batılarda olduğunu gösterir. Mesela Promete'nin niçin *cezalandırıldığı* meselesi batılı mitolojik anlatılarda başka, doğulu anlatılarda başkadır. Yunan Mitolojisinde Promete, ateşi insanlardan saklayan ve ama kendileri ateşin etrafında keyif çatan zalim tanrılara başkaldıran hümanist bir figürdür: "Prometheus'un ateşi çalışı: Zeus ölümlülere ve onların koruyucusu Prometheus'u cezalandırmak amacıyla, ve bir daha etlerini pişirmesinler diye ateşi saklar. Ne var ki, kurnaz Prometheus Zeus'u bir kez daha kandırır. Olympos'a çıkar, orada güneşin alev alev yanan tekerleğinden bir kıvılcım çalar ve bunu bir rezene kabı içine koyarak ve insanlara götürür. Başka bir anlatıma göre Prometheus ateşi Hephaistos'un ocağından çalmıştır. Zeus, ateşi tekrar insanlarda görünce daha çok öfkelenmiştir. Hem insanları Hem de kendisine karşı gelen Prometheus'u cezalandırmak için yeni çareler düşünmüş"¹⁷ ve onu ağır bir şekilde

cezalandırmıştır: “Zeus ateşi çalıp insanlara vermesinden dolayı, Prometheus’u korkunç bir cezaya çarptırdı. Onu zincirlerle Kaukasos dağında kayaya bağlatarak, karaciğerini Ekhidna ile Typhondan doğma bir kartala yedirtti. Kartal her gün gelip karaciğerini yiyor ve yenilen ciğer her gün yeniden oluşuyordu.”

Fakat başka mitolojik anlatılarda durum tam tersidir: Promete, insanlığa yardım etmek için değil, ama yaratmayı taklit ettiği ve *tanrısal hak ve salahiyyete müdahale ettiği için* cezalandırılmıştır: Promete (basiretli= prévoyant) balçıktan bir insan yapıyor. Ona hayat vermek istiyor. Promete’yi göklere götürüyorlar. “Promete orada, bütün eşbahu ruh-bahşâ bir ateş ile canlanmış gördü. Kendi masnuuna dahi böyle bir hayat ilkası hevesine teb’an göğe temas ile bu nur-ı hayattan bir kıvılcım aşırıp férule denilen ve özü tedricen yanan bir otun sakında sakladı.”¹⁸ Daha sonra Promete, kendi canlısına bu suretle can veriyor: “Ve bu zî-ruh’a tavşanın korkaklığını, tilkinin hilekarlığını, tâvus’un kurumunu, kaplanın yırtıcılığını, arslanın kuvvetini bahş etti.”¹⁹ Tanrısal bir erk olan yaratma hassasını çaldığı ve kendi yaptığı yaratığa can verdiği, dolayısıyla tanrılaşmak iddiası güden Promete’nin bu küstahlığı Jüpiter’i çok kızdıyor ve onu cezalandırmak istiyor. Pandora’yı yaratıyor, elinde esrareniz bir kutuyla Promete’ye gönderiyor. Promete endişelenip kutuyu açmıyor. Fakat kız kardeşi Epimethée (Imprévoyant=gâfil) kızlık heyecanı, dayanamıyor ve kutuyu açıyor. Bütün kötülükler yeryüzüne yayılıyor. “Bu masalda dahi cins-i beşerin bir kadın hatası yüzünden dûçâr-ı felaket olması vak’a-i tarihiyesinin karışık bir hâtırasını bulmak kabildir”²⁰ Görüldüğü gibi Promete hikâyesi Batı ve Doğu anlatılarında tamamen farklı bağlamlarda anlatılmaktadır. Mitolojik öyküler okunurken buna dikkat etmek gerekiyor. Batı mitolojisinde görülen tanrılara karşı bu derece hışım, nefret ve korkunun temelinde

¹⁸ M. Edom, *Târih-i Esâtir*, (Ter: Mustafa Nuri), İst. 1329, ss. 50-51.

¹⁹ Edom, *Târih-i Esâtir*, ss. 50-51.

²⁰ Edom, *Târih-i Esâtir*, ss. 51-52. Bu cümlelere bakınca, bu hadise ile, Adem’in cennetten kadın yüzünden kovulduğu ve dolayısıyla kadının şeytan’dan daha tehlikeli olduğu şeklindeki *fasit düşünce* arasında bir paralellik kurmamak mümkün değildir.

de tanrının zalim ve keyfi davranış içerisinde olduğu inancı yatmaktadır. Promete öyküsünde bu, apaçık görülüyor. Batılı insan Promete'yi tutmuş, onun cezalandırılmasında tanrıları haksız bulmuş, hatta Herkül'le, dağda zincirlenmiş ve çok ağır işkenceler gören Promete'yi kurtartarak tanrılardan intikam almıştır. Hala devam eden bu inancı ortaya koyan Batı'nın Promete hikâyesidir. Acaba Batı'da bu hikâye Doğu'da olduğu gibi anlatılsaydı aynı inançlar olur muydu?

İkiye ayrılmış ve doğu-batı eksenine yerleştirilmiş insanlığın temel felsefik farklılıkları ve dünya görüşlerindeki başkalık da yine mitolojiye dayandırılır. Campbell'e göre, Doğu Hz. Eyyub'un, Batı Promete'nin neslinden gelir. Fakat Campbell'in mitoloji-edebiyat ilişkisine dair bu tespiti gerçekten ilginçtir ve mitoloji-edebiyat ilişkisinin bir başka boyutunu gündeme getirmektedir. Milletlerin hayat felsefesine ilişkin Campbell'in mitolojiden çıkarmış olduğu bir başka sonuç, Hz. Eyyub ve Promete karşılaştırmasına ilişkindir. Bu karşılaştırma aynı zamanda Doğu-Batı arasındaki uçurumun ne kadar derin ve anlayış farkının ne kadar değişik olduğunu göstermektedir. "Haksız mağduriyetin kusursuz örneği"²¹ Hz. Eyyub bir imtihan amacıyla -suçu olmadığı hâlde- derin ıstıraplara maruz kalmıştı. Campbell'e göre, suçsuz bir insana bunca derdi reva gören tanrıya karşı bu bölgenin bütün dinlerinde aynı teslimiyetçi tavır sergilenmiştir. Eyyub şikayet etmez, aksine derin bir tevekkül içindedir: "İşte ben değersiz bir şeyim, sana nasıl cevap vereyim? Elimi ağzıma koyuyorum... Sen her şeyi yapabilirsin bilirim, ve hiçbir muradın alıkonmaz... Bundan ötürü kendimi hor görmekteyim ve tozda ve külden tövbe eylemekteyim." ²² Oysa "suçlu" olduğu hâlde Promete, Eyyub gibi teslimiyetçi değildir, aksine "insanca mantığını savunarak, teslim olmasını emreden tanrıya şöyle bağırmaktadır: "Zeus'a aldıracağım yok. Nasıl biliyorsa öyle yap-sın."²³ Eyyub'un bu mütevekkil ve sabırlı, Promete'nin ise bu âsi

²¹ Bu ifade Manguel'e aittir. bkz: Alberto Manguel, *Kelimeler Şehri*, (Çev: Esen Ezgi Taşcıoğlu), YKY., İstanbul 2009, s. 12.

²² Joseph Campbell, *Doğu Mitolojisi*, (Çev: Kudret Emiroğlu), İmge Yay. , Ankara 1993, s.38.

²³ Campbell, *Doğu Mitolojisi*, s.38.

tutumu edebiyata da aynen yansımış ve yüzyıllar boyunca bu iki farklı karakter, dünyanın bu iki yarısının adeta birer remzi olmuştur.

Bir Tek Tanrı'nın Zorunluluğunun Anlaşılması İçin

Bunun için bazı kıssaları bilmek gerekiyor. Tanrı'nın mutlak güç sahibi olduğunun söylenmesi; yine onun mutlak adil olduğunun vurgulanması şu hikâyeleri yaşayan toplumlar için ne büyük bir rahatlama getirecektir/getirmiştir. Kur'an'da bütün bunlara vurgu yapılıyorsa bunun sebebi o toplumların inandığı mitolojik kıssaların derin etkilerini yok etmek içindir.

Tanrılar anlayışının temelinde adalet ve merhamet gibi kavramları aramak her zaman doğru değildi. "Her yıl yeni yıl'ın kutlandığı günde, büyük tanrılar ve tanrıçalar, o yıl ne olacağını kararlaştırmak için toplanırlar. Şu ya da bu tanrının görüşlerine uymayan kararlar alınabilir. Söz gelimi bir kentte oturan tanrı, kendisine hizmet eden o kentin halkına karşı iyi niyetli olsa ve onların incindiğini görmek istemese bile, öteki tanrılarca o kente bir yıkım gönderilmesi kararı alınabilir. Bir tanrı bile tanrılar topluluğunun istemine boyun eğmek zorundadır.²⁴ Tanrıça İştâr, Gılgamış'a aşık olur, ancak Gılgamış Tanrıça İştâr'ı reddeder. İştâr da intikam almak için babası Tanrı Anu'dan yardım ister ve Anu da kızının keyfine göre karar verir. Bu karara göre Gılgamış'ın aziz dostu Endiku ölecek ve Gılgamış ebedi yalnızlığa mahkum edilecektir. "Tanrılar, dostların (yani Endiku ve Gılgamış'ın) boğayı öldürmekle onları aşağıladığı ve iki kahramandan birinin bu yüzden can vermesi gerektiği yönünde adaletsiz bir karar verirler."²⁵

Tanrı'nın alîm ve habîr olmasını ve her şeyden hakkıyla haberdar olmasını, mitolojik çağlarda hiç kimse beklememiştir. Zeus, tanrılar tanrısı olmasına ve evrene hükmetmesine rağmen, "Her şeyi bilmezdi Zeus, aynı anda her yerde birden bulunamazdı. Ona karşı koyanlar, onu aldatanlar çıkmıştır. Bazen kaderin ondan üs-

²⁴ William H. McNeil. *Dünya Tarihi*, (Çev: Alâeddin Şenel), İmge yay. Ankara 1994, ss.30-31.

²⁵ Alberto Manguel, *Kelimeler Şehri*, (Çev: Esen Ezgi Taşcıoğlu), YKY., İstanbul 2009, s. 37.

tün olduğu söylenir.”²⁶ Persefon bir ara ortadan kaybolur, bütün aramalara rağmen bulunamaz, onun nerede olduğunu kimse bilmez, “ne insanlar, kuş haberciler, ne de tanrılar...”²⁷

Kenan mitolojisinde tanrı El, bütün tanrıların üzerinde, her şeyin hakimi olmasına rağmen, Kral Keret bir tanrı tarafından cezalandırılmış ve büyük musibetlere uğratılmıştı. El, o tanrıya bu belayı kaldırması için rica etti, kabul görmeyince, bütün tanrıları tek tek dolaşarak bu ricasını yeniledi, hatta tanrılara yalvardı. Yalvaran bu tanrının, tanrıların tanrısı olduğunu unutmayın, sonuç, kendisini dinlemedi ve kralın belasını kaldırmak için olmadık yollara başvurdu.²⁸

Mısır mitolojisinde iyilik tanrısı Osiris’in kardeşi olan kötülük tanrısı Seth “ne kadar akıllı bir şekilde uğraşsa da Osiris ve Horus’u yok edemeyince, iyi kötüye karşı zafer kazanır. *Ancak tanrılar da Seth’i yok edememişlerdi...*”²⁹

Tanrılar kafasına eserse ortadan kaybolur ve etrafı tam bir felaket kaplardı. Mesela, kızı ortaldan kaybolan bereket tanrıçası Demeter, işini gücünü bırakır ve bir yere çekilir. Bunun üzerine “toprak bir şey vermez, öküzler saban için isteksizleşir, kuraklık ve kıtlık başlar, insanlık acına ölmek üzeredir”. Tanrılar tanrısı Zeus, duruma müdahale eder ve Demeter’i görevinin başına gelmesi için iknaya çalışır ve fakat beceremez.³⁰ Tıpkı buna benzer bir hikaye de Hindu Mitolojisinde vardır: İndra, tanrıların kralı, bir vesileyle ortadan kaybolunca, yeryüzü ağaçlarını yitirmiş harabeye döner, ormanlar ortadan çekilir, ırmakların yolu kesilir, göller susuz kalır, bütün yaratıklar yağmursuzluktan bunalır, diğer tanrılar büyük bir korkuya kapılırlar, evreni büyük felaketler kaplar.³¹

²⁶ Hamilton, *Mitologya*, (Çev: Ülkü Tamer), Varlık Yay. İstanbul 1974, ss.10-11.

²⁷ Hamilton, *Mitologya*, s. 30.

²⁸ Fred Gladstone Bratton, *Yakın Doğu Mitolojisi*, (Çev: Nejat Muallimoğlu), M.Ü.İ.F.Yay., İstanbul 1995, s.115.

²⁹ Donna Rosenberg, *Dünya Mitolojisi –Büyük Destan ve Söylenler Ansiklopedisi*, (Haz: K. Emiroğlu), İmge Yay, İstanbul 1998, s. 241.

³⁰ Hamilton, *Mitologya*, s. 31

³¹ Wendy Doniger O’Flaherty, *Hindu Mitolojisi*, (Çev: Kudret Emiroğlu), İmge Yay., Ankara, İstanbul 1996, s. 72.

Bazı Ayetlerin Daha İyi Anlaşılması İçin Bazı Mitolojik Anlatılar

Kur'an'da " *Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar olsaydı, yer ve gök bozulur giderdi* (Enbiya 21/22) buyrulurken başka bir ayette ise birden fazla tanrının olmasının mantık açısından mümkün olmadığı şöyle ifade edilmiştir: "...Onunla beraber hiçbir tanrı yoktur. Eğer olsaydı, her biri yarattığına hükmeder ve biri diğerine üstünlük kurmaya kalkardı." (Mü'minûn 23/91).

Eski halklar, tanrılarını memnun etmediği müddetçe asla huzur bulamayacaklarına inanmışlardı. Bir tanrıyı memnun etmek diğer tanrıyı rahatsız etmek anlamına gelebilirdi. Tanrılar arasındaki kıskançlıklar had safhadaydı. Bu şu demektir. Bir kul, ne yaparsa yapsın bir türlü rahat edemeyecek, huzur içinde bulunamayacaktı. Çünkü bir tanrıyı memnun ederken diğerini gücendirmiş olabilirdi. Bu, yukarıdaki ayette de işaret edilen, *eğer iki tanrı olsaydı alemin karğaşa içinde kalacağı*, meselesini çok güzel izah eder. Tek bir Allah fikrinin ne kadar büyük bir nimet olduğunu buradan anlamak mümkündür.

Tek tanrı fikri bugün için, bütün bürokrasinin ortadan kaldırılarak, bir işi bir anda yapılması gibi bir sonucu gösteriyordu. Yani ilkel kafada, tanrıya ulaşmak için çok yoğun bir bürokrasi varken, tek tanrılı bir din insanla tanrı arasındaki bütün bürokratik engelleri kaldırmış oluyordu. Tevrat'ı ve İncil'i bozan anlayış, geçmişlerin rivayetlerinin olduğu gibi kutsal metinler içine karıştırılmasından kaynaklanmıştır. Bizler, Hz. Peygamberin, niçin İsrailî rivayetlere bu derece şiddetle karşı çıktığını daha iyi anlıyoruz. Bütün mitolojik metinlerde görüleceği gibi, geçmiş milletler peygamberlerini ya öldürmüşler veya ilahlaştırmışlardı. Yani bir türlü ortayı bulamamışlardı. Peygamberimizin, kendisini öven insanlara, hemen övgüyü bıraktıracak "ben de sizin gibi kuru ekmek yiyen bir kadının oğluyum"³² sözünü daha iyi anlıyoruz. Eğer bugün Kur'an olmasaydı bugün belki bizler için de Hz. Musa ve Hz. İsa, tıpkı Buda gibi, mitolojik şahsiyetler olarak bilinecekti.

³² "Arkadaş titreme. Ben bir melik (hükümdar) değilim. Ben Kureyş'ten kuru ekmek yiyen bir kadının oğluyum!" demişti.

Kutsal Metinlerin Mitolojiye Etkileri

Yukarıda da kısmen işaret edildiği gibi, hemen hemen bütün dünya mitolojilerinde, önemli mitolojik epizotların, büyük bir çoğunluğu kutsal metinlerin adeta değişik birer versiyonudur. Yaratılış, ilk insan, ilk insanın bir günahla iyilikler aleminden sıkıntılar alemine atılması, İlk insan-ilk kadın ve yılan, Tufan, ilahi güçlere sahip kahramanlar, doğacak bir çocuğun bir kralın tahtını yok edeceği kehaneti ve bu kehanetin ardından kralın doğan çocukları öldürmeye başlaması, çocuğun mutlaka büyüyerek sonunda kehaneti doğrulanması, kahramanların mutlaka ölümsüzlüğü araması ve tam bulacakken kaybetmesi, çok sevdiği birinin ardından ağlayarak gözlerin kör olması ve akabinde o kişiye kavuşarak gözlerinin açılması, Hz. Yusuf'un ünlü aşk menkıbesi vs. şimdi bunlara kısa birer örnek verelim:

İnkar edenler, gökler ve yer yapışırken onları ayırdığımızı ve bütün canlıları sudan meydana getirdiğimizi bilmezler mi? İnanmıyorlar mı? (Enbiya 21/30).

Yapılan bir araştırma sonucuna göre: A.g. Rooth Kuzey Amerika'daki Kızılderililerden yaratılışla ilgili üç yüz efsane derliyor, bunları sekiz grupta topluyor ve bu sekiz gruptaki efsanelerin yedisinin Avrupa, Asya ve Avrasya'da da olduğunu görüyor. Maria Leach ; Amerika kıtası, Afrika, Okyanusya, Sibirya, orta ve Uzak doğu gibi birbirinden tamamen bağımsız, uzak yerlerin 82 adet Yaratılış efsanesinin redaksiyonunu yapıyor: Bütün bunlarda tekrarlanan aynı öge var: Kainat en eski zamanlarda su üzerinde bir kaosla başladı.³³

Hemen hemen bütün mitolojilerde bir ilk insan veya ilk varolan motifi bulunmaktadır. Kimilerinde çok karışık da olsa bu inanış vardır. Mesela Yunan mitolojisinde, tam olarak ilk insan motifi yoktur. Bir rivayete göre Palosgos, daha güçlü bir rivayete göre de Pandora adlı kızdır. Pandora insanlara bela vermek ve yaptıkları günahın cezasını çekmek üzere gönderilmişti. Hind mitolojisinde Bazen Manu, bazen Yama ve kız kardeşi Yima'dır.

İran mitolojisinde Kiyûmers'dir. Ki bu Kiyumers meselesi üzerinde İslam uleması da epeyi fikir üretmişlerdir, ki El Mîlel ve'n-Nihal'de Şehrîstânî, El Fark Beyne'l-Fırak'ta Abdülkadir Bağdadi, bu ulemanın bazılarından. Türklerde Kara- Han'ın ilk yarattığı Kişi adını taşır. Fakat daha sonra bu Kişi işlediği günahlar yüzünden kovulur. Sümer-Akkad mitolojisinde bu sefer Adapa ilk insan tipi olarak çizilir. Onun dünyaya gönderilmesi ise, yaratıcı tanrı Ea'nın Adapa'nın çok hırslı olmasından ve çok fazla bilgi sahibi olmasından korkması olarak verilir. Aztek mitolojisinde, Xochiqhetzal, Tlazolteotl, İxtneştli adındaki bir kadın cennette yasaklanmış ağacın meyvesini yemiş, bunun üzerine ağaç parçalanmış ve böylece bu fiil bütün kötülüklerin, fenanın başlangıcı olmuş.³⁴ Çin Mitolojisinde ilk insan veya ilk tanrı olarak P'an-Ku geçer.³⁵ Bir başka rivayete göre Çin'in Adem'i olarak Fu Hsia'nın adı anılır.

İlk insanın kandırılarak, şeytan tarafından aldatılması, bilhassa Tevrat rivayetiyle bütün mitolojilere bulaşmış durumdadır. Mesela Hind mitolojisinde, Adi Hara'yı kıskanarak yok etmek isteyen ve intikam peşinde olan İfrit'ten bahsedilir adı Adi'dir. Bir yol bularak Adi Hara'nın yanına yaklaşmak ister, Tanrı'dan ölümsüzlük ister, kabul edilir. Yılan kılığına girerek, kutsal yerin bekçisi Viraka'yı aldatır ve Adi Hara'ya ulaşır.³⁶

Hemen hemen kendisinde bir tufan anlatısı olmayan bir mitoloji yoktur. Bütün bu anlatılara göre insanların işlediği günahlar yüzünden, insanlık cezalandırılmış ve yeryüzü sular altında kalmıştır. Yunan mitolojisinde "Pandora'nın yaratılması ve yeryüzüne gönderilmesinden sonra, insan soyu çoğalmaya başlar. Beraberinde kötülükler de çoğalır. İnsanlar tanrılara yüz çevirirler. Zeus, insan ırkını suyla yok etmeye karar verir. Islak kanatlı yelleri sarar ortaya, ırmaklar, dereler, hızla ağaçları, hayvanları, insanları, evle-

³⁴ Sadık Kılıç, *Mitoloji Kitab-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim*, Nil Yay. , İzmir 1993. s. 271.

³⁵ Donald A Mackenzie., *Çin ve Japon Mitolojisi*, (Çev: Koray Akten) İmge Kit. Ankara 1996, s. 229.

³⁶ O'Flaherty, *Hindu Mitolojisi*, s. 212.

ri sürükler. Denizler birbirine karışır.”³⁷ Bratton’a göre de Bütün mitolojiler, Tufan anlatısını Tevrat’tan almışlardır.³⁸ Hindu Mitolojisinde bir balık Manu’ya “tufan’ın olacağını, bir gemi yapmasını, bütün yaratıkların öz ve tohumlarını gemiye almasını, onu kurtaracağını” söyler: Tufan bütün yaratıkları silip süpürür ve ortada sadece Manu kalır.³⁹ Çin’de ise Tufan kahramanı olarak Yu görülür ve ona da Tufan’ın olacağını, Hind mitolojisinde olduğu gibi bir balık haber verir.⁴⁰ Japonya mitolojisinde de Ainu’lar bir Tufan anlatısına sahiptiler ve onlara göre de, insanların yok olduğu büyük bir tufandan ancak bir kişi kurtulmuştu.⁴¹

İlk arketipinin Hz. Musa’nın olduğuna inandığımız, doğumuyla ünlü bir hükümdârı tac ve tahtından edecek kahraman ve beklenen kişi motifine hemen hemen bütün dünya mitolojilerinde rastlanmaktadır. Bu motifte, bir kral doğacak bir çocuğun kendi tahtını yok edeceğini öğrenir. Kral hemen çocuğu öldürmek için harekete geçer. Çocuk annesi tarafından alınır ve kaçırılarak başka bir yere götürülür. Çocuğun götürüldüğü yer kutsal bir yerdir (ve genellikle dağdır). Çocuk büyür ve kehanet gerçekleşir. İran mitolojisinde Dahhak’ı öldüren Feridun, Efrasiyab’ı öldüren Keyhüsrev, Yunan mitolojisinde Kronos, daha sonraları Oidipus, Hind mitolojisinde Kamsa benzer örneklerdir.

Hz. Yusuf kıssasının benzeri mahiyetindeki mitolojik anlatılar. İran mitolojisinde Yakup Peygamberle oğlu Yusuf arasındaki hasret epizodu aynıyle Feridun’da ve Keykavus’ta da vardır. Siyavuş’un hikâyesi adeta Hz. Yusuf kıssasının bir kopyasıdır. Hz. Yusuf’un iffet ve sadakati Siyavuş’ta, Zeliha’nın her çılgınlığı göze alan tutkulu aşkı ise İran hükümdarı Keykubad’ın karısı Sudâbe’de canlandırılıyor.⁴² Yine Mısır mitolojisindeki Anubis’in karısıyla Bata arasındaki aşk hikâyesinde de canlandırılmış. Bura-

³⁷ <http://www.mitoloji.org/> 28.06.2009

³⁸ Bratton, *Yakın Doğu Mitolojisi*, s. 21.

³⁹ O’Flaherty, *Hindu Mitolojisi*, s. 153-156

⁴⁰ Donald A Mackenzie., *Çin ve Japon Mitolojisi*, s. 236.

⁴¹ Mackenzie., *Çin ve Japon Mitolojisi*, s. 277.

⁴² Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unuslar: Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ yay., Ankara 2000, *Siyavuş* maddesi.

da da, Bata iffet ve sadakatın, Anubis'in karısı ise Zeliha gibi, her türlü düzen ve hileyle tutkulu aşkın sembolü olmuş.⁴³ Çin mitolojisinde anlatılan bir efsane tıpkı Ashab-ı Kehf rivayetine benzer. Bir nehirde balık avlamaya giden bir adam, bir fırtına sonucu bir adaya düşer. Orada garip insanlar görür. Adamlar imparatorun baskısından dolayı buraya kaçmışlardır, balıkçı bunları görünce şaşırır ve ne zaman buraya geldiklerini sorar, onlar da "sen gelmeden biraz önce buraya geldik" derler. Adam imparatorun adını sorunca onlar da adını söylerler. Bu imparator, balıkçı doğmadan beşyüz yıl evvel ölmüş bir imparatorudur.⁴⁴

Bakara Suresindeki Bakara Kesme Ayetleri ve Apis Boğası İnancı

Kur'an'daki Bakara suresinde anlatılan, Yahudilere bir "bakara" kesmelerinin anlatıldığı kıssanın daha ayrıntılı bir şekilde anlaşılabilmesi için, olayın arka planında o devirde Mısır'da cari olan mitolojik inançları bilmeye ihtiyaç vardır. Önce ilgili ayetleri vermek istiyoruz:

"Hani Mûsâ kavmine, "Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor" demişti. Onlar da, "Sen bizimle eğleniyor musun?" demişlerdi. Mûsâ, "Kendini bilmez cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım" demişti. "Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın." dediler. Mûsâ şöyle dedi: "Rabbim diyor ki: O, ne yaşlı, ne körpe, ikisi arası bir sığırdır. Haydi emrolduğunuz işi yapın." Onlar, "Bizim için Rabbine dua et de, rengi neymiş? açıklasın" dediler. Mûsâ şöyle dedi: "Rabbim diyor ki, o, sapsarı; rengi, bakanların içini açan bir sığırdır" dedi. "Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın. Çünkü sığırlar, bizce, birbirlerine benzemektedir. Ama Allah dilerse elbet buluruz" dediler. Mûsâ şöyle dedi: "Rabbim diyor ki, o; çift sürmek, ekin sulamak için boyunduruğa vurulmamış, kusursuz, hiç alacası olmayan bir sığırdır". Onlar, "İşte, şimdi tam doğrusunu bildirdin" dediler. Nihayet o sığırı kestiler. Neredeyse bunu yapmayacaklardı. Hani, bir kimseyi öldürmüştünüz de suçu birbirinizin üstüne atmıştınız. Halbuki Allah gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkara-

⁴³ Bratton, *Yakın Doğu Mitolojisi*, s. 84 vd.

⁴⁴ Mackenzie., *Çin ve Japon Mitolojisi*, s. 130.

caktı. "Sığırın bir parçası ile öldürülene vurun" dedik. (Denileni yaptılar ve ölü dirildi.) İşte, Allah ölüleri böyle diriltir, düşünesiniz diye mucizelerini de size böyle gösterir. (Bakara 2/67-74.)

Bakara kelimesi sıklıkla yapıldığı gibi sadece *inek* kelimesiyle çevrilemez. M. Hamdi Yazır bu kelimenin anlamlarıyla ilgili şunları yazıyor: "Bakar"ın müennesi veya müfredidir. "Bakar" manda cinsine de şâmil olmak üzere sığır cinsinin genel ismidir. Buna göre, "bakare" erkek veya dişi sığır, yani bir inek veya bir öküz, bir düve veya bir tosun veyahut bir manda olabilir. Bunun erkeğine bâkır, bakîr, beykur, bâkur dahi denilir. "Bakr" yarmak anlamına geldiğinden, bu hayvan da çift sürüp toprağı yarmak için kullanıldığından bu ismi almıştır."⁴⁵

Hz. Musa'nın İsrailoğullarını Mısır'dan çıkardıktan sonra, Tur dağına gitmesinin ardından Sâmirî'nin *tanrı niyetine bir put olarak* yaptığı buzağıdan da anlaşılıyor ki ("*Hani, biz Mûsâ ile kırk gece için sözleşmiştik. Sizler ise onun ardından (kendinize) zulmederek bir buzağıyı tanrı edinmiştiniz*" Bakara 2/51.) Yahudilerde de topraklarında asırlar boyu yaşadıkları Mısırlılar gibi bir *kutsal boğa* inancı vardı. "Samirî'nin icat ettiği buzağı olayı da bunun açıkça ipuçlarını verdiği gibi, Musa kavmi, o zamana kadar "bakara"yı mukaddes bir hayvan görüyor ve öyle kabul ediyorlardı."⁴⁶ Bu yüzden Yahudiler, Hz. Musa, "Allah sizden bir bakara kesmenizi istiyor" dediğinde "sen bizimle alay mı ediyorsun" demişlerdi. Bu şaşkınlık bakara kesme düşüncesinin Yahudileri nasıl irkilttiğini göstermektedir. Peki neden irkilmişlerdi? "Firavun kavmi olan putperest Mısırlıların Apis öküzüne taptıkları ve boğanın, bunların en yüksek mabutlarını temsil ettiği, tarihî rivayetlerden olduğuna göre, sığır kurban etmek, o zaman İsrailoğulları üzerinde şiddetle hâkim olan Firavun kavminin taptığı tanrıları boğazlamak demek olacağı için, İsrailoğulları açısından Mısır'da iken, bir ihtilal anlamı taşıyan

⁴⁵ Elmalılı M.Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, <http://www.kuranikerim.com/telmalili/bakara1.htm>

⁴⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kuran Dili*, <http://www.kuranikerim.com/telmalili/bakara1.htm>; Samirî'nin yaptığı *altın dana* heykeli için ayrıca bkz: Maurice Olender, *Cennetin Dilleri Tanrısal Bir Çift: Ariler ve Samiler*, (Çev: Nevzat Yılmaz), Dost Yay., İstanbul 1998, s. 57.

böyle müthiş bir emir, elbette kolayca yerine getirilebilecek bir emir ve tasavvuru mümkün bir iş değildi. Mısır'dan çıktıktan sonra bile yine bu buzağı meselesinin dinden sapma ve dalaletle alet edilmesinden anlaşılıyor ki, Musa kavmi henüz sığır kesilmesini içine sindiremeyecek bundan memnun olmayacak, bunun Allah tarafından bir hayır vesilesi olduğunu kolaylıkla anlayamayacak bir durumda bulunuyordu.”⁴⁷ Yani Yahudilerin bakara kesme işini yokuşa sürmelerinde, onların *inatçı bir kavim* olmalarının alakası yoktu. Çünkü onlardan istenen, *tanrı* diye taptıkları kutsal varlığın alelade boğazlanmasıydı ve bu tabii ki akıl alacak gibi gelmiyordu. Zaten ayetlerde, kesilen hayvanın etinin ölüyü dirilteceği inancının da işlenmiş olası buradaki *diriltmeye* en güzel örnektir. Aslında onlara iletilmek istenen mesaj, putlarını kırmakla kalplerine gerçek anlamda tevhit fikrinin yerleşeceğidir. Bakara kesildiği zaman onun alelade bir hayvan olduğu, hiç bir zarara veremeyeceği görülecek ve onunla ilgili bütün tabular kırılmış olacaktır.

Mısırlıların taptığı kutsal **Apis Boğası** nasıl bir varlıktı ve onunla ilgili inançlar nelerdi? Bu inançlar manzumesi Mısır mitolojisinin detaylarındandır. Ve kanaatimizce ayetlerin daha sağlıklı anlaşılması için bu mitolojik rivayetlerin, ayrıntıların muhakkak bilinmesi gerekmektedir. Zaten M. Hamdi Yazır da bu ayetlerin tefsirinde *Apis Boğası* inancına değinmektedir. Tıpkı ayetlerde sıralandığı gibi Apis boğası da çok zor bulunan, ayrıntılı özellikleri olan bir hayvandı: “*Apis Öküzü*: Eski Mısır' da tapılan canlı hayvanlar olmuştur. Bunların en başlıcası ve şöret sahibi olan Apis Öküzü'dür. Apis Öküzü başında üçgen şeklinde beyaz bir alameti olan, beyaz lekelere sahip siyah renkli bir öküzdü. Kültünün merkezi Memphis'tir. Alnundaki siyah üçgenden başka sırtında akbaya benzeyen bir şekil, sağ yanında bir hilal, dili üzerinde ise skarabe işareti bulunması gerekti. Aynı zamanda da kuyruk tüylelerinin çift olması gerekiyordu. Apis Öküzleri, tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak görülürdü. Ancak, insanlar adına tanrı ile aracılık yapan diğer hayvanlardan farklıydı. Apis Öküzü Ptah mabedi-

⁴⁷ Elmalı, *Hak Dini Kuran Dili*,

<http://www.kuranikerim.com/telmalili/bakara1.htm>

nin karşısına yapılmış bir mabette, itina ile rahipler tarafından bakılır ve beslenirdi. Ölünce Mısırlılar tarafından büyük bir matem, yenisinin ortaya çıkması ise büyük sevinç olurdu. Ölen öküzler mumyalanır, bir firavunun ölümü gibi ihtişamlı cenaze törenleri yapılır ve Saqqara'da bulunan yer altı galerilerindeki lahitlere konulurdu. Apis Öküzü *Osiris* ile özdeşleştirilmiş olsa da, öküzün tapılması Mısır'ın çok daha erken dönemlerine uzanmaktadır. *Osiris*, eski krallığın son dönemlerinde tapınılmaya başlanan tanrıdır, oysa ki Apis Öküzü'nden ilk hanedanlıktan bile daha erken dönemlerde bahsedilmiştir. Yine de Apis Öküzü'ne *Osiris* olduğu düşünülerek tapılmış ve *Osiris*'in ruhunun bir simgesi olarak görülmüştür.⁴⁸ Bir başka kaynakta Apis boğasının özellikleriyle ilgili şu bilgi vardır: "Büyük bayramlar sırasında güçlülüğü, görüntüsü ve bunların dışında vücudundaki sayısız beneğinden dolayı bir boğa seçilirdi. Alnındaki benekler beyaz, kendisi siyah, boynunda ve kenarlarda beyaz hilaller olmalıydı."⁴⁹ Dolayısıyla bu ayetleri tefsir ederken bu mitolojik inanca ve bunun kaynaklarına da değinmek gerekmektedir.

Altın Çağ İnanıcı

Enbiyâ suresi, 105. âyette "Andolsun Zikir'den sonra Zebûr'da da: 'Yeryüzünde iyi kullarım vâris olacaktır' diye yazmıştık." buyruluyor. Elmalılı Hamdi Yazır, bu âyetin tefsirinde, dünyanın geçirdiği ve geçireceği büyük felaketler, savaşlar ve katliamları işaretten sonra kıyamete yakın zaman için diyor ki "...yeryüzünde görülmedik fesatlar tasvire sığmaz savaşlardan sonra... Artık salıp kırılacak, domuz öldürülecek, iyi insanlar hâkim olacak, Hz. Muhammed'in getirdiği şeriatın her tarafa yerleşmesiyle insanlık bir mutluluk dönemine girecektir."⁵⁰ Bu inancın mitolojilerde yer alan altın çağ inancıyla bir kıyaslanması lazım.⁵¹

⁴⁸ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Apis> (18.08.2009)

⁴⁹ Fernand Comte, *Mitoloji Sözlüğü*, (Çev: Mukadder Arslan), Zed yay., İstanbul 2000, s. 45.

⁵⁰ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sadeleştirilenler: İ. Karaçam-E.İşık-N.Bolelli-A.Yücel-M.Özakkaş), Azim Yay., İstanbul (t.siz), C.5, s. 466.

⁵¹ <http://sozluk.sourtimes.org/>. 28.08.2009

Altın çağ inancı dinlerden felsefelere, mitolojilerden sanat dallarına kadar pek çok alanda kullanılan karmaşık bir kavramdır ve genelde *mükemmelliğe, kusursuzluğa* vurgu yapar. Altın çağla beraber insanoğlu kusursuz ve sorunsuz bir hayat yaşayacaktır. Bir gün o altın çağ gelecek ve insanlığın hiç bir problemi olmayacak, kurtla kuzu yan yana bulunacak, acı, hastalık, fakirlik olmayacak her yere mutlak adalet hâkim olacak, insanlık zenginlik, refah ve bolluk içinde yüzecektir. Bu inancın hemen her toplumda, kabilede, millette, inançlarda ve dinlerde bulunması, bunun hakikatine dair pek çok tartışmanın doğmasına sebep olmuştur.⁵²

Bilhassa *Mehdi* ve onunla başlayacak mükemmel bir hayata olan inanç altın çağ inancının bir yansımasıdır ve mehdi inancı da altın çağ gibi çok değişik şekillerde hemen hemen bütün kültürlerde vardır. Kiminde bir melek, kiminde bir tanrı, kiminde âdemoğullarından bir oğul, kiminde kutsanmış bir insan, kiminde ise bir peygamber olacağı söylenen mehdiyle beraber yeryüzünde herkesin özlemini çektiği, eşitliğe, adalete, kusursuzluğa dayalı bir düzen başlayacaktır. Bütün eski dinlerde, artık mitolojik figürler olarak kalmış inanç sistemlerinde, çok tanrılı inanışlarda muhakkak bir mehdi anlayışı vardır. Herkes, bütün ümmetler ve milletler kıyamete yakın gelecek “mehdi”yi beklemiştir. Müslümanlar da bu beklentiyi kendilerince doğru kabul etmişler ve onlar da mehdi beklentisi içine girmişlerdir. Tabii ki Müslümanlıktaki mehdi inancına karşı pek çok eleştiri de yapılmıştır. Biz Müslümanlar, peygamberimizin ahir zaman peygamberi olduğuna, bütün peygamberlerin onun geleceğini müjdelediğine, onun gelişinden sonra artık peygamber gelmeyeceğine ve dolayısıyla onunla beraber kıyametin kopacağına inanırız. Yani Mehdi peygamberimizin bizzat kendisidir, beklenen odur ve gelmiştir. Ondan sonra beklenen artık sadece kıyamettir. Bu görüşte olanların kendilerince haklılık payları vardır. Zira Müslümanların inancına göre, bütün arkaik inançlarda Hz. Muhammed’e muhakkak bir vurgu vardır ve her peygamber ahir zaman peygamberi olarak Hz. Muhammed’in

⁵² Yaşadığımız zaman ve altın çağ kıyaslaması için bkz: Alberto Manguel, *Kelimeler Şehri*, (Çev: Esen Ezgi Taşcıoğlu), YKY., İstanbul 2009, s. 80.

geleceğini özellikle söylemiştir. "Meryem oğlu İsa da: "Ey İsrailoğulları! Ben size Allah'ın elçisiyim. Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici olarak (geldim)." demişti. Fakat onlara apaçık delillerle gelince "Bu, apaçık bir büyüdür." dediler." (Saf 61/6).

Arkaik metinleri içindeki şifre göstergeleri çözerek yorumlayan bazı araştırmacılar aslında bu inançların ne kadar karmaşık yapılar taşıdığını da göstermişlerdir. Mesela Zübeyir Yetik, Hind inancında mitolojik bazı simgelerle ifade edilen anlatıların, son peygambere işaretler taşıdığına değinerek şunları söylemektedir: "Sonuncu ve onuncu avatara ise, bütün dünya için olacaktır. Kaliyuga'nın son uca varmasıyla gerçekleşecek olan onuncu avatara, beyaz bir at üstünde olarak elinde kılıç taşıyan Kalki'nin ortaya çıkışıyla gündeme girecektir. Kalki, karanlık çağa son verip, yeni bir Altın Çağ'la birlikte yeni bir çevrimi başlatacaktır. İslam Peygamberi Hz. Muhammed (sav)'in bütün insanlar için gönderilmiş bulunduğu gerçeğinin yanında, sahip bulunduğu Düldül, kendi ifadeleriyle kılıçlı peygamber oluşu ve hele "Adem'in çocukları onun güzelliğinden birer parçasını yitireldi; bu yitiriş şimdi sona erdi" (Tecrid: 1367) ve Veda Haccında "Zaman, Allah'ın gökleri, yerleri yarattığı günkü durumuna gelmiştir" (Teaid: 1657) buyuruşları, gerek zamanın başlangıç noktasına gelmesi, gerek bozulmanın durmuş olması, gerek Kalki tasvirindeki gerek beyaz at ve kılıç, gerekse son avatara'nın tüm insanlık için oluşu açılarından bakıldığında, yeni bir zamanın, yepyeni bir Altın Çağın onunla başlamış bulunduğu yorumuna varılabilir. Hindu Kutsal Kitaplarında da O'na dair doğru haberler saklı kalmış olabilir."⁵³

Genel olarak altın çağ inancı içinde yer alan ve insanlığın bir gün mutlak eşitlik, adalet, huzur, refah ve bolluk içinde yaşayacağı inancına vurgu yapan bu metinler kanaatimce, Elmalılı'nın yaptığı gibi -çok daha geniş mitolojik örneklerle- kutsal metinlerin tefsiri-

⁵³ bkz: <http://www.darulkitap.com/oku/muhtelif/sosyalbilimler/a/015.htm>. Mitolojik metinlerin, nasıl olup da kutsal metinlerle paralel bir benzerlik gösterdiğini anlamak için; örtülü, simgesel, alegorik mitolojik metinleri ayrı bir dille okuyan ve yorumlayan şu esere bakılmalıdır: A.H.Vidyarthi, U.Ali, *Doğu Kutsal Metinlerinde Hz. Muhammed*, (Çev: Kemal Karataş), İnsan Yay., İstanbul 1994.

ne dahil edilmelidir. Bu, aynı zamanda bütün dini inançların - bozuk halleriyle bile- aynı kaynaktan çıktığını gösteren en önemli gösterenleri içinde taşıyor demek olacaktır. Fakat bu göstergeleri çözmek için de muhakkak göstergebilim ve sair yapısal ve diğer metin çözme yöntemlerinden yararlanmak gerekecektir.

Arkaik Kaynaklar ve Kur'an Tefsirindeki Rolü

Arkaik metinler, geçmiş ümmetlerden geriye kalmış olan yazıtlardır. Bu metinlerde yer alan çeşitli anlatılar, kutsal metinlerin daha iyi açıklanması ve anlaşılmasında önemli roller oynayacaktır kanaatindeyiz. Burada örnek olarak Mısır papirüslerinden iki örnek vermek istiyorum. Birincisi **Hz. Musa'ya inanmayan Mısırlıların başlarına gelen felaketler**. Bu hususta A'râf suresindeki bir ayette şöyle buyrulur: "Biz de kudretimizin ayrı ayrı alâmetleri olmak üzere başlarına tufan, çekirge, haşereler, kurbağalar ve kan gönderdik, yine inad edip direndiler ve çok mücrim (suçlu) bir kavim oldular." (A'râf 7/133). Bu âyette bahis mevzuu edilen felaketler Mısır papirüslerinde şu şekilde yer almaktadır: "Bu, adaletin idarecisi, Güneş'in oğlu Ammon'un büyük biraderi olan ve pederi Güneş gibi daima yaşayan Ramses'in krallığı zamanında yedinci payını ayının, ikinci günü yazıldı. Bu mektubu aldığı vakit kalk, işe başla, tarlaların nezaretini üzerine al. Hububatın hepsini mahveden bir su basması gibi yeni bir felaketin haberini aldığı anda kafanı çalıştır (yani düşün). Hemton, onları hırsıyla yiyerek mahvetti, ambarlar delindi, fareler tarlalarda yığın halindedir, pireler kasırga şeklindedir, akrepler hırsıyla yiyorlar, küçük sineklerin açtığı yaralar sayılamayacak kadar çoktur. Ve ahaliyi mahzun ediyorlar. Scribe (Scribe, İngilizce Yahudi Alimi demektir. Burada kastedilen muhtemelen Hz. Musa'dır.) külli miktarda hububatı mahvetmek maksadına nail oldu. Sihirler onlar için ekmekleri gibidir. Scribe, yazmak sanatında insanların birincisidir."⁵⁴

Firavn'ın denizde Boğulması: Şuarâ Suresinden: "Bunun üzerine Musa'ya "Vur asân ile denize" diye vahyettik; vurunca bir infilak etti, her bölük koca bir dağ gibi oluverdi. Ötekilerini de buraya yanaştırıvermiştik. Musa ve beraberindekilerin hepsini

⁵⁴ Erdinç Doğan, *Kuran: En Büyük Mucize*, Gelenek Yay., İstanbul (t.siz), s. 104.

kurtardık. Sonra da ötekileri suda boğduk. Şüphesiz bunda bir âyet (ibret) vardır; ama çokları iman etmiş değillerdir.” (Şuarâ Suresi, 63-67.). Bu olay Mısır Papirüslerinde şöyle yer almaktadır: “Sarayın beyaz odasının muhafızı, kitapların reisi Amenamoni’den katip Penterhor’a: Bu mektup elinize ulaştığı vakitte ve noktası noktasına okunduğu zaman, kalbini müteessir edecek bir halde olan müellim (acı veren) felaketi, girdaba gark olma felaketlerini öğrenerek kalbini kasırğa önündeki yaprak gibi en şiddetli ızdırabına teslim et... Musibet, şiddetli zaruret birdenbire onu zabt etti. Sular içinde uyku, canlıyı acınacak bir şey yaptı... reislerin ölümünü, kavimlerin efendisinin şarkların ve garpların kralının mahvolmasını tasvir et. Sana gönderdiğim haber hangi habere kıyas edilebilir.”⁵⁵

Sonuç Yerine: Bir Çeldirici olarak Mitolojik Bilginin Kullanımı

Yazıda bahis mevzuu edilen konular aslında biraz da tehlikeli sularda dolaşmak olduğu bilinmelidir. Bizler, Joseph Campbell gibi, “kutsal metinler, mitolojik metinlerin aşırımlarıdır. Aslında kutsal metin diye bir şey yoktur. Aynı hikayeler farklı maskelerle, farklı toplumlarda yeniden arzı endam ediyor” demiyoruz. Bizler kutsal metinlere bulaşmış mitolojik hikâyelerden de bahsetmiyoruz. Yazımızda dikkat çektiğimiz husus aslında basit bir düşünceye dayanmaktadır: Kutsal metinlerdeki inançları anlamak için, o inançların kendileriyle mücadele ettiği mitosları bilmeye gerek vardır. Bu bilgilerin bilinmesi, aslında kutsal metinlerin de, onları getiren peygamberlerin de ne büyük mücadeleler verdiğini açık bir şekilde gösterecektir. Yazımızda, bu düşüncemizi dile getirmeye ve örneklendirmeye çalışan bir yol izlenmiştir. Bu tür bir yaklaşım izlendiği takdirde, konular çok daha derin mevzulara inmeye müsaittir ve aslında çok karmaşık bir metinler arası bilgi akışına gerek duyulmaktadır. Yazımızın örneğinde daha geniş kapsamlı ve örnekli yeni araştırmaların yapılacağını umuyoruz/ yapmalıyız da. Zira mitolojik alan bilgisi kullanılarak ve onun simgeli, sırlı, gizemli diline başvurularak çok da kaygan zeminlere davet edilmekteyiz. İlahiyatçıların pek de eğilme gereği duymadığı bu konulara

başkaları dokunuyor ve tabii ki çok değişik ve saptırıcı sonuçlara varıyor. Joseph Campbell, Mitolojik imgeler açısından, İslam'ın çeşitli motifleri yorumluyor ve bizce hiç hoş karşılanmayacak ve hatta kafa karıştıracak sonuçlara ulaşıyor. Şiilere göre Fatma imgesinin mitolojik boyutunu incelemiş. Ulaştığı sonuçlar çok kafa karıştıracı: "Fatma, Ali'nin karısı, Muhammed'in kızı ve Hasan'la Hüseyin'in annesi, kendi babasından bile önce gelen kutsal bir varlığa dönüştürülmüştür. Yakınlarda bulunan Gnostik etkiler taşıyan Umm el Kitab adlı İran Şiirilerine ait bir metinde şaşırtıcı bir anlatım görürüz: 'Tanrı maddi dünyayı yaratırken insanlarla bir ahit yaptı, kendilerine Cenneti göstereceğini diye dua ettiler. Onlara, milyonlarca değişik renkte titrek ışıklarla bezenmiş birini gösterdi. Tahtta oturmuş, başında taç, kulaklarında küpeler, kuşağından çektiği kılıcı tutan bir varlıktı bu. Işınımı bütün bahçeyi aydınlatıyordu. İnsanlar onun kim olduğunu sorduklarında, onlara bu formun Fatma'nın Cennetteki şekli olduğu söylendi. Taç, Muhammed'di; Küpeler Hasan ve Hüseyin; kılıç Ali'ydi ve tahtı, Yönetim Koltuğu, Tanrının, en yüce olanın kaldığı yeri."⁵⁶

Campbell, Beyazıd-ı Bestami'yi de incelemiş. Hele Hallac hakkındaki hükümleri pek vahim: Campbell'e göre Hallac Hz. Muhammed'i değil, Hz. İsa'yı örnek almış. Şeytan Âdem'e secde etmemekte haklıymış, Çünkü 'tanrıdan başka tapılacak olmadığı için bu doğrudur."⁵⁷

Bütün bu konular kafa karıştıranların kafalarının niçin karıştığı da araştırılmak suretiyle açıklığa kavuşturulabilir. Bu konularda pek çok araştırma yapılmıştır. Fakat bizler, Batı'da hayli yaygın olan bu araştırmaların, karşılaştırmalı metinler kullanılarak kutsal metinler ve mitoslar bağlamında bizde de yapılmasını istiyoruz. Zira, kanaatimizce, Doğu bilgeliği, kafası çok fazla karışmış Batı insanının karanlıkta kalmış noktalarını aydınlatacak temel irfana ve güce sahiptir (yani: Ex oriente lux- ışık doğudan gelir). Özellikle de biz Müslümanların Kutsal kitabı Kur'an, insanları çelişkiye

⁵⁶ Joseph Campbell, *Batı Mitolojisi*, (Çev: Kudret Emiroğlu) İmge Yay. Ankara 1992, s. 372.

⁵⁷ Campbell, *Batı Mitolojisi*, s. 371-378.

düşürecek farklı nüshalarının yokluğuyla orijinal vahiy olduğuna dair meydan okumasına devam etmektedir. Onun şahitliği pek çok problemin hallinde eşsiz bir fırsat sunmaktadır. Bizleri eski metinlerle çelişkilere düşüren pek çok kutsal anlatı mutlak vahiy haliyle Ku'an'da yer almaktadır. Buna bir örnek olarak Yasak Meyve'nin yenilmesi hikâyesi verilebilir.

Pek çok milletin anlatısında yasak meyveyi önce kadının yediği, daha sonra kadının da erkeğe yedirdiği rivayeti yer alır.⁵⁸ Bu hikâyeye kadının aşağılanmasının başlangıç tarihidir: Şeytan yasak meyveyi, Âdem'e yedirememiş, kadını kullanarak erkeği kandırmıştır. Dolayısıyla kadın şeytandan daha tehlikelidir. Bu anlatının (yasak meyveyi önce kadının yemesi) aynen Tevrat'ta yer alması haliyle pek çok insanın kafasını karıştırmış ve pek çok anlatının da ana malzemesi olmuştur. İngilizlerin büyük destan şâiri John Milton Tevrat'ın bu anlatısını, büyük bir destana dönüştürmüş ve burada kadının aşağılanmasında hat safhaya varmıştı. Kadın hakkında en olumsuz düşünen Batılılardan biri de John Milton'du: "Milton boşanmayı savunurken, kadınların haklarını hiç hesaba katmaz. Bir erkek eşini istemeyince bir boşanma tezkiresi yazıp eline tutuşturur, kadını evinden kovar. Çünkü ailenin başı olan erkeğe hem Tanrı, hem de dünyanın yasaları böyle bir hak bağışlamıştır."⁵⁹ Milton'un *Tanrı'nın bu hususta hak verdiği*ni söylemesi Tevrat'ı kendisine kaynak ittihaz etmesindedir. Büyük destanî şiiri **Paradise Lost**'ta Havva'yı şöyle konuşturur:

*Both have sinned: but thou
Against God only; I against God and thee.
(İkimiz de günah işledik ama sen
Sadece Tanrıya karşı; bense hem Tanrıya hem sana karşı)*⁶⁰

⁵⁸ Kadın hakkında en olumsuz düşünen Batılılardan biri de İngilizlerin büyük şâiri John Milton'du: "Milton boşanmayı savunurken, kadınların haklarını hiç hesaba katmaz. Bir erkek eşini istemeyince bir boşanma tezkiresi yazıp eline tutuşturur, kadını evinden kovar. Çünkü ailenin başı olan erkeğe hem Tanrı, hem de dünyanın yasaları böyle bir hak bağışlamıştır."

⁵⁹ Mina Urgan, *İngiliz Edebiyatı Tarihi*, Altın Kitaplar, İstanbul 1986, s. 359.

⁶⁰ Urgan, *İngiliz Edebiyatı Tarihi*, s. 369. Kadının aşağılanmasının Tevrat'tan yapılan atıflarına karşı soru soran insanlar da vardı elbet Batıda. John Ball onlardan biriydi. Şöyle cevabı zor bir soru soruyor mısralarında:

when Adam delved and Eve span

Kutsal kitapların kadını böyle aşağılaması haliyle pek çok kişiye de olumsuz malzeme vermektedir. Fakat işte Kur'an'ın yüceliği burada da devreye girmekte ve vahiy olarak soruna toptan bir çözüm sunmaktadır. Kur'an yasak meyveyi, önce kimin yediğinden değil, Âdem ve Havva'nın ikisinin beraber yediğinden bahsetmektedir: "Sonunda şeytan ona vesvese verdi; dedi ki: "Sana sonsuzluk ağacını ve yok olmayacak bir mülkü haber vereyim mi? Böylece **ikisi** ondan yediler, hemen ardından ayıp yerleri kendilerine açılıverdi, üzerlerini cennet yapraklarından yamayıp-örtmeye başladılar. Âdem, Rabbine karşı gelmiş oldu da şaşırıp-kaldı." (Taha 20/120-21).

İşte Kur'an'ın bu şahitliği, kanaatimizce; mitoloji-kutsal metin ve insanî olup olmayan meselelerindeki pek çok tartışmanın çözümünde çok önemli roller oynayacaktır. Bunun mümkün olması da bizim bu yazıda sadece çok basit ve kısaca yapmaya çalıştığımız çalışmaları çok daha kapsamlı ve detaylı bir şekilde ortaya koyacak araştırmalar yapmakla mümkündür.

The Role of Mythology For Understanding Sacred Texts

Citation/©: Tökel, Dursun Ali, (2009). The Role of Mythology For Understanding Sacred Texts, Milet ve Nihal, 6 (1), 165-193.

Abstract: In order to understand the sacred texts, it is necessary to know the belief of the society that the book was given. These beliefs usually refer to ideas known myth. If we do not have any idea on these myths we will misunderstand the challenge of the sacred. By this article, we will be discussing the question of using mythological knowledge to understand sacred texts.

Key Words: Mythology, Sacred Text, Meaning, Qissa.

who was then the gentleman?

(Âdem topırağı kazıp, Havva da yün eğirirken; Beyefendi kimdi o sırada?) Mina Urgan, İngiliz Edebiyatı Tarihi, s. 62.